

Mediacja i jej znaczenie w rozwiązywaniu konfliktów w rodzinie – możliwości i bariery jej zastosowania w praktyce

Hanna Karaszewska

Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

<https://orcid.org/0000-0002-7250-8722>

hkuam@amu.edu.pl

Mediation and its importance in solving conflicts in the family – possibilities and barriers of its application in practice

The article deals with the problem of family conflict and the possibility of solving it through mediation. The content of it concerns: conflict and its consequences for the family system, causes and types of conflicts, as well as people's reaction to conflict. It presents mediation as a method of amicable settlement of a dispute, as a procedure that allows the conflicting parties to reach an agreement, rebuild or improve relations. Mediation has been presented as a form of intervention in the dispute, creating the possibility of an agreement between the parties without the participation of the court. It was indicated that this is a procedure that directs the parties to the future and allows to satisfy the interests of both parties. The article presents the possibilities and barriers to the application of mediation in family matters.

Key words: mediation; conflict; family; help; difficult situations

Wstęp

Problematyka konfliktów w rodzinie intryguje specjalistów z wielu dziedzin naukowych, gdyż dotyczy osób, które ze względu na znajomość swoich cech,

reakcji, odporności na stres, potrafią szkodzić sobie nawzajem. Członkowie rodziny za sprawą wspólnej historii potrafią wykorzystać wspólne doświadczenia do skrzywdzenia drugiej osoby, sprawić, że łączące ich wspomnienia, które powinny być mostem do porozumienia, stają się narzędziem do walki. Konflikty zaburzają relacje w rodzinie, są zagrożeniem dla jej funkcjonowania, a przede wszystkim dla jej trwania. Powodują skumulowanie problemów, rzucają na relacje nie tylko skonfliktowanych stron, ale także pozostałych osób emocjonalnie z nimi związanych.

W relacjach ludzkich konflikty stanowią naturalną konsekwencję współwystępowania z innymi, towarzyszą nam zarówno w pracy, szkole, jak i w rodzinie. Są po prostu nieuniknione, ponieważ różnią nas potrzeby, pragnienia, poglądy czy priorytety. Występujące w środowisku, które powinno być dla nas bezpieczne, czyli w rodzinie, są czynnikiem, który wywołuje nerwową, chłodną, a przede wszystkim traumatyczną atmosferę domową. To właśnie ona powoduje obojętność w relacjach rodzinnych, charakteryzuje się brakiem poczucia bezpieczeństwa, izolacją emocjonalną, nerwowością i niepewnością w życiu psychicznym i społecznym wspólnoty rodzinnej (Cudak, 2011, s. 11). Pojęcie konfliktu wywodzi się z łacińskiego słowa *conflictus*, oznaczającego „zderzenie”, jest on zatem zderzeniem sprzecznych interesów, celów, dążeń czy poglądów osób, które funkcjonują w jednym czasie i miejscu. Jest to sytuacja, w której co najmniej dwie osoby, które są od siebie zależne, spierają się o ograniczone zasoby lub o realizację interesów, które wydają się niemożliwe do pogodzenia (Moore, 1989, s. 2). Dostrzeganie w konflikcie wyłącznie negatywnych cech nie jest współcześnie zasadne¹. Konflikty, jak pisze Zienkiewicz (2007, s. 21), nie tylko antagonizują, ale także potrafią spajać jednostki i świadczą o dynamice zmian i rozwoju społeczności. Mogą spajać i działać konstruktywnie albo wypełniać funkcje destrukcyjne. „Konflikty pomagają jednostkom i grupom społecznym w identyfikacji ich miejsca i roli w danej strukturze społecznej, powodują ich aktywność, wpływają na modyfikację bądź kreację nowych społecznych rozwiązań, relacji czy wartości” (Zienkiewicz, 2007, s. 22). Konflikt w przypadku rodziny zaczyna być widoczny, gdy jedna ze stron dostrzega nierównowagę sił i jednocześnie jest gotowa do przedstawienia i zaakcentowania zaistniałej nierówności. Jest zatem następstwem różnic, dotyczy przeważnie konkretnego problemu, a nie osób. Sam w sobie nie stanowi problemu, staje się taki w przypadku jego braku rozwiązania

¹ Socjologiczne ujęcie konfliktu prezentuje dwa podejścia teoretyczne do tej problematyki. Pierwsze, obecne w refleksji E. Durkheima, T. Parsonsa czy R. K. Mertona, podkreśla znaczenie konsensusu i równowagi, dlatego konflikty postrzegane są jako szkodliwe i destrukcyjne. Widoczne jest tu traktowanie ich jako tanu patologii, który zakłóca równowagę systemu społecznego. W drugim podejściu, którego reprezentantami są G. Simmel, R. Dahrendorf, M. Weber oraz L. A. Coser, widoczne jest traktowanie go jako elementu rozwoju społecznego i zmiany. Szerzej na ten temat w: Karaszewska, 2017, s. 409-423.

(Block 1996; Slaikeu, Hasson, 1998). Istotne jest zatem zwrócenie uwagi na to, że im dłużej pozostaje ukryty, tym większe jest prawdopodobieństwo, że po ujawnieniu przez strony rozbieżności, dojdzie go jego eskalacji (Cybulko, 2014, s. 82).

Celem artykułu jest zaprezentowanie konfliktu w relacjach rodzinnych, jego charakterystycznych cech i rodzajów, jak również przedstawienie mediacji jako procedury, która umożliwi wypracowanie przez strony rozwiązań, które pomogą ustabilizować ich sytuację.

1. Konflikt w rodzinie jako podstawa do rozpoczęcia mediacji

Zdecydowanie większa liczba konfliktów rozwiązywana jest samodzielnie przez zaangażowane osoby i ma charakter integrujący. Ich efektem jest większe zrozumienie, wybaczenie, pojednanie, wzrost bliskości i spójności, oczyszczenie atmosfery czy chęć wynagrodzenia. Istnieją jednak konflikty, które dezorganizują funkcjonowanie rodziny i skutkują narastającymi nieporozumieniami, utratą zaufania, poczuciem krzywdy, wzrostem lęku, narastaniem urazów, poczuciem rozbitcia rodziny oraz chęcią zemsty (szerzej: Kubas, 2008). Różnica między konfliktami dotyczy między innymi poziomu. Poziom interpersonalny jest poziomem jawnym, natomiast poziom intrapersonalny określany jest mianem wewnętrznego. Podział ten odnieść należy także do liczby uczestników konfliktu: interpersonalne, wewnątrzgrupowe i międzygrupowe. W samym konflikcie widoczne są także specyficzne elementy, jak wielkość – siła/natężenie, główne formy prowadzonej walki, sposoby rozwiązywania sytuacji konfliktowej, zasadnicze rodzaje i typy konfliktu. Uwzględniając siłę i intensywność ujawniania się konfliktu, można wyodrębnić pięć jego faz. Frączek (2018) wskazuje i opisuje:

- kolizje, o których mówimy, że charakteryzuje je najmniejszy stopień rozbieżności stanowisk, poglądów, elementów systemu;
- sprzeczności – zauważalne i trwałe natężenie rozbieżności;
- napięcia – rozbieżności, które występują pozostawiają wyraźne ślady;
- starcia – zdefiniowane jako te, które mają burzliwy przebieg oraz
- konfrontacje, czyli konflikty o skrajnie burzliwym oraz agresywnym charakterze.

Jak pisze ta sama autorka, „konflikt nie musi obejmować wszystkich stadiów rozwojowych. Jednakże każda faza charakteryzuje się określonym czasem trwania, istotnością problemów, których dotyczy, formami prowadzonej walki, sposobami rozwiązań oraz zakresem zaangażowania partnerów w konflikt” (2018, s. 4).

Z kolei Rostowska (2001, s. 14) pisze, że konflikt w rodzinie można rozpatrywać w sześciu fazach. Pierwsza z nich wskazuje na zaistnienie sprzeczności w relacjach rodzinnych, które obejmują swoim zasięgiem zarówno potrzeby, zainteresowania, jak i cele życiowe. W kolejnej fazie mowa jest o wzroście napięcia

między członkami rodziny, także niezadowolenia i frustracji, co prowadzi do utrudnień w interakcji, komunikacji, a w efekcie do funkcjonowania nie na płaszczyźnie współdziałania, lecz na płaszczyźnie konfliktu. Trzecia faza to etap podziałów między członkami rodziny. Widoczna jest także niechęć, wrogość, nienawiść lub uprzedzenia, ale jest to także czas, w którym pojawia się próba racjonalizacji sprzeczności, a także wyjaśnienia i uzasadnienia działania. Z kolei czwarta faza przynosi generalizację problemów, widoczne stają się nowe sytuacje konfliktowe i stosowanie nacisków, agresji w celu rozwiązania sporu. W piątej fazie jedna ze stron podejmuje próbę rozwiązania trudnej sytuacji przez walkę, stosuje agresję jawną lub ukrytą oraz tworzy wrogą koalicję z pozostałymi członkami rodziny. W ostatniej, szóstej, fazie pojawia się dążenie do eliminacji konfliktu i normalizacji sytuacji. Frączek podkreśla, że postawa taka prawdopodobnie wynika z osiągnięcia przez którąś ze stron zwycięstwa, chęci zbudowania własnego ładu, ale może być też silnym dążeniem do normalizacji sytuacji z powodu zmęczenia, wyczerpania, pojawiającego się u uczestników konfliktu i dążenia do spokoju. Czasem jest to efekt negocjacji i przyjętych kompromisów (Frączek, 2018, s. 14).

Konflikty w rodzinie obejmują sytuacje, w których występują przemoc, uzależnienia, separacje i rozwód (z szeregiem konsekwencji zdrowotnych, psychospołecznych), problemy wychowawcze z dziećmi, spory związane z opieką nad starszym członkiem rodziny lub dzieckiem, konflikty na tle majątkowym. Są jednymi z najbardziej stresogennych czynników w życiu człowieka i związane są z emocjami takimi jak złość, rozczarowanie, niechęć, poczucie zawodu, niepokój czy chęć odwetu². Jednym z narzędzi do analizowania jego przyczyn i źródeł, które stosują mediatorzy, jest tzw. koło konfliktu, o którym pisał między innymi Ch. W. Moore (1986), wskazując na istnienie:

- a) konfliktu danych – pojawia się w sytuacji, gdy jednostki odmiennie interpretują posiadane informacje, są też w posiadaniu różnych informacji, co w efekcie wywołać może zaostrzenie konfliktu;
- b) konfliktu relacji, którego przyczyn należy szukać w stereotypach i zaburzonej komunikacji między stronami także w negatywnych emocjach, mylnych wyobrażeniach czy błędach w spostrzeganiu osób i sytuacji (Milewski, 2006, s. 7);

² Przyczyny konfliktów w rodzinie opisała między innymi M. Ryś, wskazując na trzy podstawowe ich grupy. Pierwsza to przyczyny tkwiące w rodzicach, takie jak negatywne cechy osobowościowe i postawy rodzicielskie. Druga to przyczyny tkwiące w dzieciach, w ich temperamencie, poziomie aktywności psychofizycznej, zaangażowania społecznego, poziomie uległości i/lub poziomie posłuszeństwa. Trzecia grupa przyczyn wskazuje na negatywne sytuacje wychowawcze, do których zaliczyć można nieobecność rodziców w procesie wychowania dzieci, brak umiejętności wychowawczych, niewłaściwa komunikacja z dzieckiem czy nieznaną potrzeb dziecka (Ryś, 2000, s. 29-31).

- c) konfliktu wartości – pojawiającego się w przypadku występowania u osób odmiennych systemów wartości czy też innego światopoglądu dotyczącego np. wykonywania codziennych czynności. Jedna ze stron zazwyczaj narzuca swój system wartości, który nie odpowiada drugiej;
- d) konfliktu strukturalnego określanego jako niezależnego od ludzi, gdyż jest związany z ograniczonymi zasobami koniecznymi do zrealizowania określonego zadania, np. w pracy (Milewski, 2006, s. 8);
- e) konfliktu interesów zarówno tych rzeczowych (np. pieniądze, czas), proceduralnych (sposób prowadzenia rozmów), jak i psychologicznych (szacunek, godność, a nawet poczucie bezpieczeństwa). Konflikt ten wynika z rywalizacji między stronami³.

Reakcją na konflikt w relacjach partnerskich/małżeńskich może być: a) dystans emocjonalny (przybierający charakter fizyczny lub psychiczny) służący przede wszystkim redukcji dyskomfortu i lęku przed wchodzeniem w bliskie kontakty emocjonalne; b) wejście w konflikt, czyli wzajemne atakowanie siebie, po którym następuje okres bliskości; c) rezygnacja jednej ze stron albo pójście na kompromis; d) przeniesienie zainteresowania na dzieci, które pozwala na stabilizację funkcjonowania związku, ale dzieje się to kosztem dzieci. Możliwe jest wyodrębnienie dwóch sposobów kierowania konfliktem w rodzinie. Pierwszy sposób określany mianem destruktywnego, który nie rozwiązuje konfliktu, a wręcz zaostrza go, i drugi – eliminujący konflikt tzw. konstruktywny. Wszelkie destruktywne sposoby kierowania konfliktem nie prowadzą zatem do jego przezwyciężenia i związane są z następującymi sposobami postępowania jednostki:

- a) unikaniem, które wiąże się z fizyczną ucieczką od konfliktu, może przybrać formę opuszczenia, np. domu, lub zaangażowanie się w wybraną formę aktywności;
- b) użyciem siły, czyli wykorzystanie swojej przewagi nad stroną konfliktu. Może ona być związana z zajmowaną przez osobę dominującą pozycją społeczną, zawodową, jest to stosowanie presji, która pozwala na osiągnięcie przewagi i tylko pozorne rozwiązanie konfliktu, ponieważ opiera się na groźbie lub zastraszeniu drugiej osoby. Efektem użycia siły jest eskalacja konfliktu;

³ Zestawienie konfliktów przedstawia m.in. Jermakowicz (2014, s. 31), który powołując się na Boulding (1972) oraz Blake i Mounton (1983), pisze, że w przypadku pierwszego autora można mówić o konflikcie występującym między osobami, między osobami a grupami, konfliktach między grupami oraz grupami a organizacjami. Następnie konflikty między organizacjami, a także osobami a organizacjami. Typologia Oberschall wskazuje na występowanie konfliktów w małych grupach (interpersonalne), między małymi grupami (mikrokonflikty) i dużymi grupami (makrokonflikty). Blake i Mounton wymienili konflikty interpersonalne, grupowe i z jednostkami pochodzącymi z różnych zbiorowości.

- c) minimalizowaniem – oznacza bagatelizowanie zaistniałego problemu, często pomniejszanie go wraz z jego przyczynami i następstwami. Z takim postępowaniem związane jest także bagatelizowanie uczuć osób zaangażowanych w konflikt;
- d) obwinianiem, które jest związane z poszukiwaniem osoby/osób, które można obarczyć odpowiedzialnością za problemy, trudności i porażki. W sposobie tym odnaleźć można także poszukiwanie czy wręcz spychanie odpowiedzialności na siebie nawzajem;
- e) stosowaniem zachowań tłumiących polegających na wykorzystywaniu krzyku, manifestowaniu wzburzenia emocjonalnego, których celem jest uciszenie uczestników sprzeczki, kłótni;
- f) gromadzenie pretensji, które ujawnione zostają w najmniej spodziewanym momencie lub sytuacji. Ich uzewnętrznienie następuje w celu odwrócenia uwagi od pierwotnej przyczyny konfliktu, a ich powód jest zazwyczaj błahy, mało istotny w zaistniałej sytuacji;
- g) manipulacją – jej celem jest odwrócenie uwagi partnera od sytuacji konfliktowej. Stosująca ją osoba stwarza luby też pozoruje atmosferę przyjazną, jest życzliwa i miła. Jej celem jest osiągnięcie tymczasowego porozumienia.
- h) odrzuceniem osobistym, którego celem jest obniżenie samooceny partnera przez celowy brak okazywania pozytywnych uczuć. Taki sposób postępowania ma zmusić do uległości, podporządkować sobie drugą osobę, a także rozwiązać konflikt na zasadach odpowiadających osobie stosującej ten sposób postępowania (Rostowska, 2001, s. 105-107; Frączek, 2018, s. 151-152).

W praktyce mediacyjnej (podczas mediacji) mowa jest o tym, że skonfliktowani partnerzy przejawiają najczęściej dwa typy reagowania. Jest to walka i wycofanie. Pierwszy typ wskazuje na bardzo dynamiczny przebieg relacji i interakcji między partnerami, co powoduje skupianie się przede wszystkim na walce ze sobą, a nie na poszukiwaniu rozwiązań. Drugi – wycofanie związany jest z potrzebą przeczekania, nawet zaprzeczenia istnienia problemu. Styl relacji w tym przypadku przyjmuje charakter ofensywny lub defensywny. Zatem sposoby rozwiązywania konfliktów będą zdecydowanie zależały od osobowości, typu relacji oraz siły między partnerami⁴.

Strony uczestniczące w konflikcie przeważnie prowokują, obrażają i ranią się nawzajem. Pojawiają się silne emocje, napięcia, często blokady i impulsywne reakcje (Karaszewska, 2017). Szukając sprzymierzeńców, przekraczają czasem

⁴ Wyróżnia się następujące sposoby rozwiązywania konfliktów: a) komplementarny – jeden z partnerów ofensywny, drugi defensywny; b) defensywny – obaj partnerzy są defensywni, walczą, o to który został bardziej pokrzywdzony oraz c) eskalujący – obaj partnerzy w sposób ofensywny chcą rozwiązać problem (Szkolenie z zakresu mediacji rodzinnych, 2018, s. 25-27).

granice i stosują przemoc psychiczną, a także fizyczną. Diemut Hauk (2002) podkreśla, że wraz z pogłębieniem się konfliktu druga osoba przestaje być postrzegana jako wrażliwa jednostka, staje się wręcz tarczą strzelniczą, do której można celować. Sytuacja skonfliktowanych stron, które decydują się na mediację może zatem być zróżnicowana, a przyjęta strategia może sprzyjać bądź uniemożliwić rozwiązanie konfliktu na drodze mediacji.

2. Mediacja w sprawach rodzinnych

Mediacja jest najważniejszą postacią alternatywnych metod rozwiązywania sporów, nazwanych ADR (Alternative/Amicable Dispute Resolution), i często przedstawiana jest jako „królowa ADR”. W Polsce mediacja trafiła do sądów karnych, rodzinnych i administracyjnych, a dopiero później zaczęto stosować ją w sporach gospodarczych (Zienkiewicz, 2005, s. 137-152). Stanowi ona możliwość rozstrzygnięcia sporów bez konieczności prowadzenia sformalizowanego postępowania sądowego. Obecnie, dzięki wprowadzonym na przestrzeni lat zmianom, które pozwoliły na usprawnienie procedury mediacji, można przyjąć, że jest procesem, który – oparty na zasadzie dobrowolności – powinien zmierzać do rozwiązania konfliktu między stronami przez analizę jego przyczyn. Mediację prowadzi się na podstawie umowy o mediację albo postanowienia sądu kierującego strony do mediacji.

Mediacja nie jest formą terapii ani spotkania, podczas którego mediator przekazuje stronom gotowe rozwiązania, nie jest to również poradnictwo ani arbitraż. Umożliwia natomiast zaprezentowanie problemu z własnej perspektywy, decydowanie w sprawie przy jednoczesnym przejęciu odpowiedzialności za rozwiązania. Nazywana jest często procedurą, sposobem rozwiązywania konfliktu, w której mediator towarzyszy uczestnikom/stronom w procesie uzgodnień, pomagając w usprawnieniu komunikacji, zdefiniowaniu kwestii spornych, określeniu potrzeb i interesów każdej ze stron oraz, o ile taka jest ich wola, wypracowaniu wzajemnie satysfakcjonującego i świadomego porozumienia. Traktowana jest także jako narzędzie stosowane w rozwiązywaniu konfliktów, ponieważ uczy dialogu, wzajemnego szacunku i respektowania praw. Zdecydowanie jest szansą na poprawę zakłóconych relacji, ich odbudowę oraz uzyskanie szybszego zadośćuczynienia niż w przypadku postępowania sądowego. Jej zaletą jest fakt, że służy wypracowaniu rozwiązań korzystnych dla obu stron, daje możliwość konstruktywnego podejścia do konfliktu, efektywnego zarządzania konfliktem i traktuje każdy problem jako możliwy do rozwiązania. Bez względu na rodzaj zaistniałego konfliktu, a także rodzaj mediacji (karna, dla nieletnich, rodzinna, rówieśnicza) widoczne są w niej powtarzalne zasady (Karaszewska, 2020), takie jak dobrowolność, czyli wolność decyzji dotycząca uczestnictwa w mediacji; bezstronność,

w której widoczna jest rola mediatora jako tego, który nie opowiada się za żadną ze stron; neutralność wobec przedmiotu sporu; poufność skutkująca tym, że bez zgody stron treść rozmów nie zostaje ujawniona (z uwzględnieniem sytuacji, o których mowa w ustawie⁵) oraz akceptowalność, która dotyczy zaakceptowania mediatora przez strony (Kuć, 2010, s. 135-136). Mediacja, jak podkreśla Pinkowicz (2014, s. 383), w większym stopniu niż pozostałe metody rozwiązywania sporów zapewnia respektowanie autonomii stron. Jeśli przebiega w prawidłowy sposób, to wzbudza w stronach poczucie odpowiedzialności za bieg sprawy, powoduje, że strony mają świadomością realnego wpływu na ostateczny kształt porozumienia i zachowują kontrolę nad tym, czy i w jaki sposób dojdzie do przewyciężenia sporu, a co istotne – unikają ryzyka związanego z nieprzewidywalnością rozstrzygnięcia sądowego. Grudziwska (2010, s. 70-71) wskazuje, że celem procesu mediacyjnego będzie rozwiązanie sporu przez zawarcie porozumienia między stronami, zaspokojenie interesów stron, uzyskanie wewnętrznej przemiany stron. Nawet jeśli nie dojdzie do porozumienia, możliwe jest np. wybaczenie, wzajemne zrozumienie oraz uwzględnienie wspólnych interesów. Istotą mediacji jest planowanie przyszłości, a nie wracanie czy zatrzymywanie się w przeszłości. W przypadku skonfliktowanych stron nie jest to tak oczywiste, ale im szybciej strony rozumieją ten fakt, tym większą stwarzają sobie szansę na wypracowanie porozumienia. Zrozumienie przyczyn konfliktu i spojrzenie na konflikt jako na szansę zmiany swojego życia wiąże się z koniecznością dokonywania przez strony oceny uznawanych przez siebie potrzeb i wartości, to również badanie nowych możliwości i rozwijanie nowych relacji społecznych, a przede wszystkim ustalanie długoterminowych celów i rozwijanie autonomii (*Szkolenie z zakresu mediacji rodzinnych*, 2018, s. 38). Celem mediacji jest „osiągnięcie porozumienia, tzn. takich ustaleń, które okażą się co najmniej do przyjęcia przez wszystkie strony sporu. Ideałem jest znalezienie rozwiązania, które optymalnie godzi ich interesy, sprawiając, że każda mogłaby się czuć zwycięzcą, coś zyskując i nie tracąc

⁵ Przepisy wprowadzające instytucję mediacji w sprawach cywilnych pozwoliły na kierowanie przez sądy spraw do mediacji czyli np. spraw rozwodowych, rodzinnych, opiekuńczych, gospodarczych i pracowniczych. Strony podejmują decyzję czy poprzez instytucję mediacji chcą rozwiązać konflikt. „Ranga mediacji odzwierciedlona została również w wytycznych europejskich. W dniu 21 stycznia 1998 roku na posiedzeniu Komitetu Ministrów Rady Europy przyjęta została Rekomendacja nr R(98)1, zalecająca Państwom Członkowskim wprowadzanie oraz promowanie mediacji rodzinnych. W dokumencie tym podkreślano takie korzyści z mediacji, jak poprawa porozumiewania się członków rodziny, ograniczenie konfliktów, doprowadzenie do polubownych rozwiązań, pomoc w utrzymaniu ciągłości osobistych kontaktów pomiędzy rodzicami i dziećmi, obniżenie społecznych i ekonomicznych kosztów separacji i rozwodu – zarówno ponoszonych przez same strony, jak i przez Państwa oraz skrócenie czasu potrzebnego do rozstrzygnięcia sporu”. A. Gójska, *Mediacja w sprawach rodzinnych*, Wydawca: Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011 s.3.

niczego (*win-win situation*). Jest pożądane, by było to rozwiązanie nieszałobnowe, powodujące efekt „kreowania wartości” (*value-creating solution*), dzięki któremu konflikt przerodzi się w sposobność do podniesienia danej relacji na nowy, doskonalszy poziom. Jeżeli jednak okaże się to niemożliwe, cel mediacji może zostać zrealizowany przez uzgodnienie takiego przynajmniej rozwiązania, które będzie dla stron po prostu satysfakcjonujące, w związku z czym będą skłonne świadomie i dobrowolnie je zaakceptować” (Gmurzyńska, Morek, 2014, s. 19).

Bardzo ważnym aspektem w mediacji jest problem nierównowagi sił. Jej źródłem mogą być: różnice w dochodach, majątek stron, moralność, sfera emocjonalna, umiejętność mówienia i wyrażania siebie, a także obyczaje, dzieci, przemoc domowa, poczucie bezpieczeństwa. Nierównowaga ta powoduje, że jedna ze stron mając świadomość istnienia różnic i plasując się na gorszej pozycji może nie być świadoma faktu, że jest wykorzystywana przez drugą stronę. Zdarzenia, przeżycia, których była świadkiem, współuczestnikiem lub sprawcą mogą uniemożliwiać jej skorzystanie z procedury mediacji. Może zatem zaistnieć konieczność odłożenia mediacji w czasie, skorzystania z innej formy wsparcia, pomocy i powrotu do niej wówczas, gdy nierównowaga między stronami zostanie zniwelowana. Mediatorzy dostrzegając jej istnienie mogą wprowadzić procedury zwiększające równowagę stron, takie jak: spotkania na osobności czy mediacja wahałkowa, są przygotowani także do udzielenia pomocy w pokonywaniu nierównowagi, ale mają też prawo do jej przerwania (*Szkolenie z zakresu mediacji rodzinnych*, 2018, s. 26). Podstawowym warunkiem prowadzenia mediacji jest zgodność stron co do faktów (strony jednak mogą inaczej je interpretować, wskazywać na inne przyczyny wystąpienia), respektowanie zasad ustalonych z mediatorem ze szczególnym uwzględnieniem praw stron do szacunku, wypowiedzi, wysłuchania, a także nie występowanie czynników wpływających na obniżenie zdolności do mediacji, takich, jak: uzależnienia, choroba psychiczna czy przemoc domowa. W mediacji mowa jest o barierach, które mogą dotyczyć: kwestionowania przez jedną ze stron prawdziwości wypowiedzi drugiej strony, wzajemnego obwiniania, sugerowania interesowności w podejmowanych działaniach, roszczeniowego podejścia, wspomnianej przemocy i sytuacji uzależnienia. Heun i Heun (1978), wskazują i opisują także bariery w komunikacji jako istotny czynnik zakłócający czy też uniemożliwiający mediację. Podkreślają między innymi: nieostrożność, zniekształcenie motywu, nadmierne zaabsorbowanie sobą, przejawianie zachowań obronnych, brak zaufania, nastawienie do odbiorcy, emocje, różnice językowe, niezgodność przekazów werbalnych i pozawerbalnych, percepcja. Strony stosują także taktyki manipulacji psychologicznej, których celem jest podporządkowanie partnera i wywieranie presji. Jest to sytuacja, w której wykorzystuje się taktyki podstępne (np. oszczerstwa, przekręcanie faktów). Bariere stanowią także taktyki presji pozycyjnej (stawianie warunków przez eskalację żądań, radykalne żądanie, stawianie twardych wyborów). W manipulacji widoczne są też taktyki manipulowanej

perswazji, których przykładem może być np. pozorowanie nieudolności do zrozumienia czy traktowanie sprawy jako mało znaczącej. Strony mogą także celowo przedłużyć mediację poprzez przekładanie spotkań, czy dyskredytować przeciwną stronę oraz przejawiać zachowania dominujące.

Decyzja o skorzystaniu przez strony z mediacji może wynikać ze skierowania sprawy do mediacji przez sąd (mediacje sądowe) lub decyzji osób, które na tej drodze chcą rozwiązać konflikt (mediacje prywatne). Wówczas ich przebieg można zamknąć w czterech punktach. Po pierwsze, następuje kontakt z mediatorem, umówienie się na odpowiadający stronie i mediatorowi termin. Po drugie, spotkanie mediatora z każdą ze stron oddzielnie, przekazanie informacji przez strony czego dotyczy konflikt oraz czego oczekują, a także poinformowanie przez mediatora czym jest mediacja, jakie są jej zasady i jakie zasady obowiązywać będą podczas spotkań. Informacje te przypominane są także podczas kolejnego – już wspólnego spotkania. W jego trakcie strony poszukują rozwiązań, które satysfakcjonować będą wszystkich uczestników mediacji. Zazwyczaj potrzebne są dwa lub trzy spotkania, choć zdecydowanie zależy to od samych stron, czasu i ich chęci. Zakończenie mediacji może, ale nie musi kończyć się podpisaniem ugody. W mediacji obydwie strony są wygranymi, ponieważ porozumienie zaspokaja ich wypośredkowane potrzeby. Przeważnie w mediacjach rodzinnych uzgodnienia, jakie czynią strony dotyczą:

- a) zasad opieki nad dzieckiem/dziećmi;
- b) zasad kontaktu dziecka z dalszą rodziną, nowymi partnerami;
- c) kwestii edukacji dziecka;
- d) sposobu spędzania wolnego czasu;
- e) wyjazdów wakacyjnych, świąt;
- f) dodatkowych zajęć organizowanych dla dziecka oraz sposobów ich finansowania;
- g) diety dziecka;
- h) zasad podziału obowiązków domowych;
- i) zasad wychowywania dzieci, wartości, którymi rodzice będą kierować się w wychowaniu dziecka/dzieci⁶;
- j) kwestii majątkowych.

Każda z wymienionych kwestii stanowi ważny punkt w życiu stron, dlatego w przypadku konfliktu między nimi tak trudno im się porozumieć. „Mediator za

⁶ Ustalenia te stanowią: Porozumienie rodzicielskie, nazywane także planem wychowawczym, pozwala ustalić najważniejsze kwestie dotyczące opieki nad dzieckiem/dziećmi w sytuacji, gdy rodzice decydują się na rozwód. Złożenie podpisanego porozumienia do sprawy rozwodowej pozwala przyjąć propozycje stron co do sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywania kontaktów z dzieckiem. Zgodnie z art. 58 §1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (Dz.U. 2020 poz. 1359), jeżeli sąd uzna, że treść porozumienia jest zgodna z dobrem dziecka, to uwzględni propozycje rodziców i zatwierdzi porozumienie.

pomocą odpowiednich pytań szuka przyczyn konfliktu i uzyskuje informacje dotyczące prawdziwych potrzeb i interesów stron. Rozważa wówczas różne rozwiązania i oczyszcza język używany przez obie strony, by osiągnąć poziom, na którym nie będą dominować emocje, ale racjonalne podejmowanie decyzji. Powoduje zatem, że zawarcie ugody stanowi dla stron realną możliwość” (Zajączkowska, 2014, s. 333). Czas spędzony na poszukiwaniu rozwiązania jest często pierwszym, który poświęcają strony na rozmowę o zaistniałym sporze. W przypadku mediacji sądowych ma on swoje ramy. Zgodnie z artykułem 183 §1 kodeksu postępowania cywilnego (1964), sąd kierując strony do mediacji, wyznacza czas jej trwania na okres do trzech miesięcy. Na zgodny wniosek stron lub z innych ważnych powodów termin na przeprowadzenie mediacji może zostać przedłużony, jeżeli będzie to sprzyjać ugodowemu załatwieniu sprawy. Czasu trwania mediacji nie wlicza się do czasu trwania postępowania sądowego. Zawarcie przez strony ugody przed mediatorem wymaga zatwierdzenia przez sąd, wówczas uzyska moc prawną ugody sądowej. Konieczne jest także złożenie przez stronę wniosku o zatwierdzenie ugody. Wniosek ten może złożyć każda ze stron samodzielnie. Możliwe jest także złożenie wspólnego wniosku przez pogodzone strony. Jeżeli ugoda podlega wykonaniu w drodze egzekucji, sąd zatwierdza ją przez nadanie jej klauzuli wykonalności.

Mediacja umożliwia stronom samodzielne zdecydowanie o tym, jak chcą ułożyć swoje relacje. Korzyści płynące z zastosowania mediacji w przypadku konfliktu w rodzinie powinny zachęcić strony do skorzystania z tej instytucji. Jak podaje Polskie Centrum Mediacji, chociaż do ugody dochodzi w ok. 70% podejmowanych spraw mediacyjnych, pojednanie nie zdarza się często. Mediacja zatem nie daje gwarancji pojednania, ale pokazuje, że nawet z trudnej sytuacji można wyciągnąć wnioski, poradzić sobie z przeszłością dla dobra przyszłości. Kodeks Etyki Mediatora w artykule 3 wskazuje, że do postępowania mediacyjnego kierowane są sprawy, w których istotne okoliczności nie budzą wątpliwości. Główne fakty dotyczące sprawy powinny być potwierdzone przez obie strony, co stanowi podstawę mediacji. W sytuacji, gdy mediator podejmie decyzję, że dobro stron nie jest zagrożone, że zachowana została równowaga sił, że osoby ze względu na swój stan zdrowia mogą mediuować, wówczas może odbyć się mediacja. Działania mediatora muszą opierać się na poszanowaniu praw, godności i wolności człowieka.

Zakończenie

Mediacja, choć istnieje w rozwiązaniach prawnych, wymaga społecznej promocji. Stomińska-Butowski (2014, s. 405) wskazuje, że skuteczność mediacji nadal jest oceniana na podstawie liczby zawartych ugód, a przecież statystyki nie obejmują informacji na temat wyciszenia emocji stron czy stworzenia warunków do spokojnej rozmowy o sporze. Osoby pojednane podczas mediacji rzadziej

wracają do sądów z tym samym sporem, a odformalizowany sposób jego rozwiązania pozwala pozytywnie rokować na przyszłość. Zdecydowanie mediacja w sytuacji konfliktu nie jest dla stron łatwa, lecz skorzystanie z tej oferty daje możliwość uporządkowania spraw. Kustra, pisze, że „tak to już jest, że czasem nawet dorośli, inteligentni, samodzielni, kompetentni, lubiani i sympatyczni ludzie są bezradni w obliczu konfliktu i potrzebują pomocy. Wystarczy odrobina dobrej woli [...] i wtedy wszyscy mogą wygrać” (Kustra, 2015, s. 49). Mediacje rodzinne z perspektywy stron na pewno są wyzwaniem, gdyż wymagają respektowania praw partnerki/partnera, koncentrowania się na rozwiązaniach optymalnych dla stron, często ich dzieci, a nie skupiania się tylko na swoich interesach. Emocje, które towarzyszą uczestnikom mediacji, czasem utrudniają im racjonalny ogląd sprawy, dostrzeżenie w konflikcie drugiego człowieka, jego racji i przekonań. „Aby mogło dojść do rozwiązania konfliktu (i zawarcia ugody), konieczne jest wystąpienie warunków do tego niezbędnych, takich jak: autentyczna chęć rozwiązania sporu, odpowiedni poziom zaufania, skuteczna wymiana informacji pomiędzy stronami oraz funkcjonowanie stron na poziomie emocjonalnym umożliwiającym racjonalne podejmowanie decyzji. W sytuacji konfliktu zwykle żaden z wymienionych warunków nie jest spełniony” (Zajączkowska, 2014, s. 331). Dlatego tak ważna staje się rola mediatora, który dzięki wiedzy i umiejętnościom zarządzania konfliktem potrafi przeprowadzić strony przez trudną drogę dochodzenia do rozwiązania. Działania mediatora muszą opierać się na poszanowaniu praw, godności i wolności człowieka. Mediacja jest czasem danym stronom, aby rozwiązały swój problem polubownie, przedstawiły swój punkt widzenia, swoje wartości i poglądy, jednak aby z niej móc i chcieć skorzystać, niezbędna jest wiedza i świadomość istnienia tej procedury.

Bibliografia

- Block, P. (1996). *Stewardship. Choosing service over self-interest*. San Francisco: Berrett – Koehler Publishers.
- Cudak, H. (2011). Dysfunkcje rodziny i jej zagrożenia opiekuńczo-wychowawcze, *Pedagogika Rodziny. Family Pedagogy*, 1(2), 7-14.
- Cybulko, A. (2014). *Konflikt*. W: E. Gmurzyńska, R. Morek (red.), *Mediacje. Teoria i praktyka* (s. 79-96). Warszawa: Wolters Kluwer.
- Frączek Z. (2018). Konflikty w rodzinie i propozycje ich rozwiązywania. *Kultura – Przemiany – Edukacja*, 6, 141-154.
- Gmurzyńska, E., Morek R. (red.). (2014). *Mediacje. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Gójska, A. (2011). *Mediacja w sprawach rodzinnych*, Warszawa: Wydawca: Ministerstwo Sprawiedliwości.
- Grudziwska, E. (2010). *Mediacja sądowa. Alternatywna metoda resocjalizacyjna?* Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Hauk, D. (2002). *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą. Poradnik do treningu mediacji*. Kielce: Jedność.
- Heun, L., Heun, R. (1978). *Developing skills for human interaction*. Columbus: A Bell and Howell Co.
- Jermakowicz, P. (2014). Konflikt społeczny – zagadnienia teoretyczne. W: M. Plucińska (red.). *Rozwiązywanie sytuacji konfliktowych w wymiarze jednostkowym i społecznym* (s. 23-36). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Karaszevska, H. (2017). Mediacja jako dobrowolny sposób rozwiązywania konfliktów w rodzinie. W: A. Barczykowska, M. Muskała (red.), *Horyzonty pedagogiki resocjalizacyjnej. Księga Jubileuszowa Profesora Wiesława Ambrozika* (s. 409-423). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Karaszevska, H. (2020). Mediacja jako pozasądowa metoda rozwiązywania sporu – perspektywa historyczna i współczesna. *Polska Myśl Pedagogiczna*, 6, 267-284.
- Kodeks postępowania cywilnego. (1964, 17 listopada). Dz.U. 1964 Nr 43 poz. 296 z późniejszymi zmianami.
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. (1964, 25 lutego). Dz.U. 2020 poz. 1359.
- Kubas, M. (2008). *Miłość i bliskość a konflikty w małżeństwie i rodzinie*. W: G. Makiełło-Jarży (red.), *Wymiary przestrzeni życiowej współczesnej rodziny* (s. 100-115). Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
- Kuć, M. (2010). *Wiktymologia*, Warszawa: C. H. Beck.
- Kustra, D. (2015). Mediacja – najlepszy sposób na konflikt. Nieoczekiwane zmiany pogody. *Mediator*, 1, 46-49.
- Milewski, R. (red.). (2006). *Skarb mediatora. Wybór tekstów*. Warszawa: Fundacja „Partners” Polska.

- Moore, C. W. (1989). *Effective Mediation*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Moore, Ch. W. (1986). *The Mediation Process Practical Strategies for Resolving Conflict*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Pinkowicz, A. (2014). Mediacja w postępowaniu cywilnym jako skuteczna metoda alternatywnego rozwiązywania sporów, z uwzględnieniem mediacji w sprawach rodzinnych i z zakresu prawa pracy. W: M. Plucińska (red.), *Rozwiązywanie sytuacji konfliktowych w wymiarze jednostkowym i społecznym* (s. 377-390). Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Rostowska, T. (2001). *Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Ryś, M. (2000). Uwarunkowania konfliktów i kryzysów w małżeństwie i rodzinie. Przyczyny, przebieg, skutki i sposoby rozwiązywania. W: E. Milewska, A. Szymanowska (red.), *Rodzice i dzieci. Psychologiczny obraz sytuacji problemowych* (s. 29-31). Warszawa: CMPP.
- Slaikeu, K. A., Hasson, R. (1998). *Controlling the Costs of Conflict*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Słomińska-Butowski B. (2014). Bariery stosowania mediacji w środowisku prokuratury. W: M. Plucińska (red.). *Rozwiązywanie sytuacji konfliktowych w wymiarze jednostkowym i społecznym* (s. 405-418). Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Szkolenie z zakresu mediacji rodzinnych. Skrypt szkoleniowy.* (2018). Warszawa: Polskie Centrum Mediacji.
- Zajączkowska, M. J. (2014). Sposoby komunikowania się mediatora ze stronami w przyjętych strategiach mediacyjnych. W: M. Plucińska (red.). *Rozwiązywanie sytuacji konfliktowych w wymiarze jednostkowym i społecznym* (s. 327–340). Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Zienkiewicz, A. (2007). *Studium mediacji. Od teorii ku praktyce*. Warszawa: Difin.